

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В РОЗВИТКУ ДИТИНИ

У статті розкрито проблему виховання дітей у сучасній молодій сім'ї. Проаналізовано виховний процес, який відіграв визначальну роль у формуванні особистості, у процесі соціалізації дитини, розкрито проблему уміння батьків будувати стосунки з дитиною на основі любові, логіки і взаємоповаги, що панують у сім'ї.

Постановка проблеми. Сім'я, родина – найвища цінність на Землі, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним, плідним. Але батьки повинні усвідомлювати, що вони виконують важливу соціальну роль, адже кожна повноцінна родина є фундаментом здорового суспільства. Безпосередньо сім'я – це справжній університет людських відносин, в якому людина росте, розвивається і вдосконалюється. Необхідно додати, що виховання дитини – це важка, трудомістка сфера людської діяльності, успіх якої зумовлюється безліччю чинників найрізноманітнішого походження. Однак виховує не тільки і не стільки сам виховний процес, а ті щоденні, конкретні взаємини, під час яких дитина день за днем убирає в себе й активно переосмислює людські цінності, способи поведінки, сутність ставлення до явищ життя і до самої себе. Важливо навести слова А. Макаренка, який говорить, що: "Виховний процес є процес постійно триваючий і окремі деталі його вирішуються в загальному тоні сім'ї, а загальний тон не можна вигадати і штучно підтримувати. Загальний тон, любі батьки, створюється вашим власним життям і вашою власною поведінкою" [2, с.124].

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Система сімейного виховання надзвичайно важлива у житті кожної людини. Саме тому у працях видатних психологів та педагогів Г.Костюка, О.Запорожця, М.Лісної, С.Русової, В.Сухомлинського доведено, що сімейне виховання у дошкільному віці відіграє визначальну роль у процесі формування особистості, та соціалізації дитини. Згодом виростає творча, здібна, відповідальна людина або людина пасивна, яку ще змалку позбавили бажання цікавитись, експериментувати, ділитись враженнями. Усіх варіантів не злічити, однак витoki кожного – у дошкільному дитинстві.

Сучасні психологічні та соціально-педагогічні дослідження дозволяють стверджувати, що сім'я посідає дуже важливе місце серед факторів та соціальних груп, які впливають на формування особистості. Педагогічна спадщина гуманістів-просвітників наповнена цінними порадами щодо виховання малюків та дітей у родинах: "Материнська школа" Я.Коменського, "Думки про виховання" Д.Локка, "Еміль, або про виховання" Ж.-Ж. Руссо, "Як Гертруда вчила своїх дітей" Й.Песталоцці.

Також на важливість родинного виховання вказували відомі діячі Г.Сковорода, С.Русова, Т.Шевченко, П.Куліш, Б.Грінченко, І.Франко, О.Духнович, Л.Українка, Т.Лубенець, Г.Ващенко.

Подібно до того, як дорослі проявляють себе, реалізують свої потреби, інтереси і прагнення в процесі соціальної практики, так і діти розвивають свої сили та можливості в умовах сімейного життя, і, перш за все, через спілкування з рідними, включаючись у певну систему сімейних відносин.

Формулювання цілей статті. Мета пропонованої статті полягає в аналізі ролі сімейного виховання у процесі розвитку і соціалізації дитини.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи дану проблему, слід зазначити, якщо ми серйозно хочемо змінити на краще стан моральності нашого суспільства, то маємо пам'ятати, що процес соціалізації наших дітей, підлітків – результат клопіткої щоденної роботи, а ще більше – результат тих реальних міжлюдських стосунків, в які включається

дитина з перших днів свого життя й активним учасником яких вона залишається всі наступні роки. Відомо, що діти, особливо дошкільного чи молодшого шкільного віку, дуже схильні наслідувати поведінку дорослих. Це можна пояснити тим, що мала дитина ще не здатна критично аналізувати поведінку дорослих. Некритичність дитини особливо виразно виявляється стосовно батьків, які є для неї, як правило, незаперечним авторитетом, яких вона любить, у всьому їм довіряє. Також слід зауважити, що у колі сім'ї відбувається процес двостороннього спілкування, тобто спілкування між батьком і матір'ю та батьками і дітьми з ініціативи тих чи інших. Тут набувається соціально-психологічний досвід, який, у міру накопичення, веде до розширення діапазону спілкування і його поширення на інших, значущих для них людей.

Отже, в міру того, як зростає дитина, відбувається динаміка спілкування, яка протягом дошкільного віку проходить кілька етапів: від потреби маляти у вчасному догляді, увазі і доброзичливості оточуючих до потреби у співробітництві з метою досягнення як практичних цілей, так і отримання оцінки, визнання її зусиль і досягнень (приблизно з першого року життя); усвідомленої потреби в повазі дорослих (з молодшого дошкільного віку); потреби у взаєморозумінні (старші дошкільники). Тільки задоволення цих потреб дитини дорослими закладає фундамент їхнього взаєморозуміння і гуманних взаємин як нинішніх, так і майбутніх. Життя засвідчує, що взаємини між людьми, зокрема між батьками і дітьми, не завжди бувають гуманними. Гуманні взаємини, насамперед, – це різновид моральних стосунків, які виявляються у доброзичливості, довірі, повазі, турботі, допомозі, справедливості, непримиримості до зла, жорстокості, насилля. Гуманність є способом міжособистісних стосунків, за яких кожний ставиться до іншого, як до самого себе. У цьому головний принцип гуманності.

У психологічному плані сутність гуманності полягає в обумовленій моральними цінностями установці на інших, здатності до переживання за них, співчуття, співучасті і співпраці. Несформована або порушена гуманність стосунків між батьками і дітьми може призвести до формування або дітоцентричного типу сім'ї, в якій центром загальної уваги і піклування буде дитина, що спричинить у неї споживацьке ставлення до інших, у тому числі і до батьків, і байдужість до їхніх проблем, або до байдужості батьків стосовно задоволення природних потреб дітей та свідомого уникання ними допомоги у вирішенні дитячих проблем, психологічного і фізичного насилля над ними.

Треба зазначити, що для дітей дошкільного віку найбільш авторитетними є батьки. Саме тому в основі їхньої самооцінки лежить ставлення до них батьків, тобто їхня самооцінка залежить від оцінки інших. У сім'ях, де велике значення надається зовнішнім атрибутам ("щоб все було як у інших людей або ще краще"), а дитина "не дотягує" до встановленого стандарту, самооцінка, деформована відповідним ставленням батьків, позбавляє її віри в себе, в свої сили і здібності досягти того, чого вона могла б досягти. У неї поступово може сформуватися комплекс неповноцінності, з яким доведеться боротися все життя. Є небезпека виникнення й надмірної самозакоханості дитини. У маленьких дітей, як доведено наукою, стрижнем розумового процесу є сильна інстинктивна любов до себе і прагнення уникнути незадоволення інших. Звикаючи до того, що вони постійно перебувають у центрі уваги, діти щиро віряють у те, що весь світ створений та існує заради них. Тому так важливо батькам спрямовувати нестримний потік дитячих бажань у потрібне русло і не допускати, щоб любов "до себе" переросла в Я-центровану поведінку. А це значить, що батькам варто постійно, але у тактовній формі, пояснювати дітям, що інші люди також потребують уваги і мають право на задоволення своїх бажань і на задоволення від життя. Тому кожен член сім'ї повинен турбуватися про інших, допомагати і служити їм. Така турбота повинна переноситись і на інших членів суспільства. Досвід показує, що більшість батьків намагається виховувати дітей так, як виховували їх у дитинстві. Інколи сімейне виховання ґрунтується на бажанні компенсувати на дітях те, що батькам було у свій час недодане. Тільки об'єктивний, безпристрасний аналіз батьками

власного дитинства дасть змогу їм зрозуміти, якою мірою отриманий досвід впливає на виконання ними батьківських функцій.

Також необхідно зазначити, що всі діти відчують глибоке задоволення, радість, сором або смуток, коли дорослі хвалять їх за гарні вчинки, за виявлену доброту, чуйність у ставленні до інших чи дорікають за погані. Батьки знають, що позитивні оцінки дій і вчинків дитини, похвала дають добрі результати. Однак, оцінюючи поведінку дитини, дуже важливо давати їй змогу якнайчастіше переживати позитивні емоції, радість від зробленої нею корисної справи для оточуючих. Такі оцінки дорослих сприятимуть тому, що дитина поступово звикає відчувати настрій іншої людини, радіти з її успіхів, співчувати й допомагати у біді.

Щоб досягти успіху у соціалізації дитини, у час стрімких умов самого процесу виховання, батькам необхідно, не тільки засвоювати кращі надбання родинної педагогіки й оволодівати новими методами і прийомами. У сучасних умовах необхідна система виховання на основі любові і логіки, її сутність базується на тому, що ефективність виховання досягається любов'ю, яка не означає всездозволеність, не припускає зневажливого ставлення, але у той же час є настільки сильною, що дозволяє дітям робити помилки і вчитися на них. Логіка ж зосереджується на наслідках, які є результатом цих помилок. Ці наслідки у поєднанні з батьківським розумінням і співпереживанням дитячих проблем, болю і горя несуть у собі великий виховний потенціал, внаслідок чого формується самооцінка дитини, її вміння відповідним чином поводити себе і виявляти емоції адекватно ситуацій, що виникли, грамотно вирішувати проблеми вибору, спонукає до обдумування своїх вчинків, а отже, до відповідальності за них. У той же час, саме вміння батьків будувати стосунки з дитиною на основі любові і логіки залежить від того, чи зможуть вони відчути радість від виконання батьківських обов'язків, чи будуть сприймати це як щось буденне [3, с.56].

Із плином часу проблеми сімейного виховання ускладнюються. Як зазначає В.А. Семіченко, останнім часом збільшилася кількість дітей, що тривалий час залишаються без догляду дорослих, батьків та вихователів. Це пояснюється тим, що нині родина переживає важкі часи – ідеологічну та професійну переорієнтацію, пошуки нової роботи, визначення нових життєвих пріоритетів, а також нерозвиненість соціальних інститутів. Погіршилася соціальна робота з дітьми: кількість спортивних секцій, гуртків спортивного, культурного, оздоровчого характеру значно скоротилася. А ті, що функціонують, втратили державну підтримку, стали платними, тому аж ніяк не кожна родина може собі дозволити віддати туди дитину [1, с.40].

Висновки. Отже, можемо зробити **висновки**, що сімейне виховання дає дитині всю гаму почуттів і уявлень про життя. Сприяє успішному процесу соціалізації. Його сила й значення незрівнянні з жодним іншим, навіть з дуже кваліфікованим вихованням у дитячому садку чи у школі. Головним у сімейному вихованні є вимоги батьків та взаємоповага, що панують у сім'ї тому формування вільної особистості дитини можливе тільки там, де дитина визнається найвищою цінністю, а основними засобами виховання є добро, ласка, любов, повага і взаєморозуміння.

Література:

1. Вікторенко І. Спілкування в сім'ї молодшого школяра / І. Вікторенко // Рідна школа. – № 9. – 2001. – С. 39.
2. Диалоги о воспитании: Книга для родителей / Под ред. В. Н. Столетова; Сост. О. Г. Свєрдлова. – 3-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1985. – 288 с.
3. Зверев О. Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание / О. Л. Зверев. – М.: Академия, 2000. – 160 с.
4. Федяєва В. Сімейне виховання як об'єкт історико-педагогічних досліджень / В. Федяєва // Шлях освіти. – № 2. – 2004. – С. 50.

В статье раскрыта проблема воспитания детей в современной молодой семье. Проанализировано воспитательный процесс, который отыграл значительную роль в формировании личности, в процессе социализации ребенка, раскрыта проблема умения родителей строить отношения с ребенком на основе любви, логики и взаимоуважения, что главенствуют в семье.

The article deals with the problem of children bringing-up in a modern young family. The education process which plays an important role in personality formation within the process of child's socialization is analyzed. The problem of parents' knowledge to build relations with the child on the grounds of love, logics and respect are revealed in the article.

УДК 37.043

Возняк А. Б.

ПОЗАКЛАСНА ВИХОВНА РОБОТА З ПІДЛІТКАМИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано досвід формування особистості підлітка у позакласній виховній роботі та окреслено перспективи його використання в сучасній загальноосвітній школі. Визначено основні напрями та концептуальні засади формування творчої особистості підлітка, роль педагога у цій сфері професійної діяльності.

Постановка проблеми. Сьогодні існує потреба в усвідомленні ролі і значенні освіти для формування творців своєї нації, змін пріоритетів щодо особистості загалом.

З 1991 р. стало очевидним, що значно більшу вагу для особистості в майбутньому матимуть знання та уміння їх опанувати. Не може бути мови про рівновагу між оволодінням інформацією та її творчим опрацюванням і перетворенням. З цього приводу в науці тривають дискусії (І.Бех, О.Кучерявий, В.Моляко, Т.Сущенко, Л. Чорна та ін).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення наукових джерел (Н.Бордовської, А.Реан, В.Лозової, Г.Троцько, Тализіної, В.Лізінського та ін.) приводить до висновку, що ефективність підготовки учнів до здійснення творчої діяльності залежить від особливостей організації навчально-виховного процесу та педагогічного складу в конкретному середньому навчальному закладі.

На практиці ці процеси означають реформування освіти, її вдосконалення з метою подальшої перспективи задля формування творчого потенціалу особистості та її творчої самореалізації. Звідси випливає потреба переорієнтації змісту середньої освіти, організації навчально-виховного процесу відповідно до цінностей кожного. Особистісна орієнтація освіти та оновлення її змісту, форм організації виховного процесу, запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти, є пріоритетними напрямиами політики України, які визначають завдання держави в забезпеченні розвитку „творчих здібностей і самореалізації особистості” [7, с.4].

Орієнтація позакласної виховної роботи на творчий розвиток особистості допомагає розширити можливості кожного учня у виборі подальшого життєвого шляху, що сприяє розв'язанню актуальних завдань виховання і формування особистості.

Формулювання цілей статті. У контексті досліджуваної проблеми проаналізуємо, як формулася особистість підлітка у позакласній виховній роботі та роль педагога у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу. На початку 1991 р. в основу всієї виховної роботи школи була закладена ідея формування творчої особистості, оновлення парадигми позакласної виховної роботи у цілому. Пріоритетами у формуванні творчої особистості підлітків у позакласній виховній роботі стали: врахування психолого-педагогічних особливостей підлітків; особистісно орієнтований підхід та створення оптимальних умов